

Rozdział I. Siatka pojęć i ogólne zasady praw człowieka

Literatura: *Alston P.*, International Human Rights, Oxford 2013; *Anton D.K., Shelton D.L.*, Environmental Protection and Human Right, Cambridge 2011; *Balcerzak M.*, Podstawy międzynarodowej ochrony praw człowieka. Zarys wykładu z materiałami źródłowymi, Toruń 2017; *Balcerzak M., Sykuna S.* (red.), Leksykon ochrony praw człowieka. 100 podstawowych pojęć, Warszawa 2010; *Barcik J., Srogosz T.*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2019; *Bates E.*, History, [w:] *D. Moeckli et al.* (eds.), International human rights law, Oxford 2014; *Bates E.*, The Evolution of the European Convention on Human Rights: From Its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights, Oxford 2010; *Benedek W.*, Understanding human rights. Manual on human rights educations, Antwerpen–Berlin–Wien 2006; *Boven T. van*, Categories of rights, [w:] *Moeckli D. et al.* (eds.), International human rights law, Oxford 2014; *Burnyeat M.F.*, Did the ancient Greeks have the concept of human rights?, *Polis: The Journal for Ancient Greek Political Thought*, 2012, Vol. 13, Iss. 1–2; *Clapham A.*, Human Rights. A Very Short Introduction, Oxford 2007; *Complak K.*, O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP, [w:] *B. Banaszak, A. Preisner* (red.), Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, Warszawa 2002; *Cranston M.*, Are There Any Human Rights?, *Daedalus* 1983, Vol. 112, No. 4; *Decaux E.*, Le pacte international relatif aux droits civils et politiques. Commentaire article par article, Paris 2011; *Decaux E., Schutter O. de*, Le pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels. Commentaire article par article, Paris 2019; *Galster J., Knade-Plaskacz A.*, Pojęcie godności ludzkiej w orzecznictwie TS Unii Europejskiej, [w:] *A. Madeja* (red.), Nam hoc natura aequum est. Księga jubileuszowa ku czci profesora Janusza Justyńskiego w siedemdziesięciolecie urodzin, Toruń 2012; *Garlicki L., Hofmański P., Wróbel A.* (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, t. 1, Komentarz do artykułów 1–18, Warszawa 2010; *Garlicki L., Hofmański P., Wróbel A.* (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, t. 2, Komentarz do artykułów 19–59, Warszawa 2011; *Gewirth A.*, Human dignity as the basis of rights, [w:] *M.J. Meyer, W.A. Parent* (eds.), The constitution of rights: Human dignity and american values, New York 1992; *Hennebel L., Tigroudja H.*, Traité de droit international des Droits de l’homme, Paris 2018; *Indellicato M.*, Etica della persona e diritti umani. La prospettiva del personalismo polacco Copertina flessibile, Lecce-Brescia 2015; *Kant I.*, Krytyka praktycznego rozumu, Warszawa 1972; *Karska E., Karski K.*, Introduction: Foreign Fighters and Foreign Terrorist Fighters: An International Law and Human Rights Perspective, *International Community Law Review* 2016, Vol. 18, Iss. 5; *Kempen B.*, Godność człowieka jako idea przewodnia Konstytucji RP w Europie, [w:] *J. Krukowski, O. Theisen* (red.), Kultura i prawo. Podstawy jedności europejskiej. Materiały konferencyjne (Lublin, 23–25.IX.1998), Lublin 1999; *Kilkelly U. et al.*, International Human Rights of Children, Singapore 2019; *Kolb R.*, Droits de l’homme et droit international public, [w:] *M. Hertig Randall, M. Hottelier* (eds.), Introduction aux droits de l’homme, Genève–Zurich–Bâle 2014; *Kollatay H.*, Prawa i obowiązki naturalne człowieka oraz o Konstytucji RP w ogólności, Warszawa 2006; *Konieczewicz T.*, Godność w orzecznictwie sądów unijnych. W kierunku juryspru-

dencji konstytucyjnej, Pal. 2012, Nr 1–2; *Krapiec M.*, Człowiek i prawo naturalne, Lublin 2009; *Krawczyk R.*, Prawa człowieka w Biblii, Historia i Świat 2012, Nr 1; *Kuźniar R.*, Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe, Warszawa 2008; *Latos B.*, Klauzula derogacyjna i limitacyjna w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Warszawa 2008; *Lauterpacht H.*, An International Bill of the Rights of Man, Oxford 1945; *Lityński A.*, Kodyfikatorzy i humaniści: Hugona Kołłątaja wizja Konstytucji moralnej a kodeks prawa sądowego, [w:] *I. Bogucka, Z. Tabor* (red.), Prawo a wartość. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego, Kraków 2003; *Machowicz K.*, Ochrona praw człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej na tle standardów europejskich, Lublin 2008; *Machowicz K., Tabaszewski R.*, Koncepcja CSR jako norma soft law Rady Europy, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie 2017, Nr 113(40); *Machowicz K., Tabaszewski R.*, Porozumienie Republiki Armenii i Republiki Azerbejdżanu z 9 listopada 2020 r. w sprawie Górskiego Karabachu – charakter prawny i implikacje polityczne, Studia Wschodnioeuropejskie 2021, Nr 14; *Mariański J.*, Godność ludzka w narracji społecznej, Lublin 2021; *Mazurek F.J.*, Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła, Lublin 1991; *Mazurek J.*, Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin 2001; *Michałowska G.*, Prawa człowieka i ich ochrona, Warszawa 2000; *Michalska A.*, Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym a paktów praw człowieka, Warszawa 1976; *Mihr A., Gibney M.*, The SAGE Handbook of Human Rights 2014, Vol. 1–2; *Mik C.*, Koncepcja normatywna europejskiego prawa praw człowieka, Toruń 1994; *Mikolajczyk B.*, Międzynarodowa ochrona praw osób starszych, Warszawa 2012; *Moriarty B., Massa E.* (eds.), Human Rights Law, Oxford 2012; *Nowicki M.A.*, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2009; *Nussbaum M.C.*, Capabilities and Human Rights, Fordham Law Review 1997, Vol. 66, Iss. 2; *Oberdorff H.*, Droits de l'homme et libertés fondamentales, Paris 2015; *Okla W.*, Godność chorego z perspektywy personalistycznej – chorego człowiek czy człowiek w chorobie, [w:] *S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski* (red.), Starzenie się z godnością, Lublin 2011; *Opalek K.*, Hugona Kołłątaja poglądy na państwo i prawo, Warszawa 1952; *Orsello G.P.*, Diritti umani e libertà fondamentali: incremento, evoluzione, universalità nell'organizzazione internazionale e nell'ordinamento interno, Milano 2005; *Orzeszyna K.*, Extraordinary Measures in the Constitution of the Republic of Poland, [w:] *K. Dunaj, M. Stepnowska* (eds.), Legal Security, Warsaw 2013; *Orzeszyna K.*, Godność ludzka podstawą praw człowieka, [w:] *R. Tabaszewski* (red.), Człowiek – jego prawa i odpowiedzialność, Lublin 2013; *Orzeszyna K.*, Karta Praw Podstawowych w Unii Europejskiej w Traktacie Lizbońskim, Roczniki Nauk Prawnych 2009, t. XIX, Nr 2; *Orzeszyna K.*, Prawo do dobrej administracji, [w:] *M. Karpiuk, W. Kitler* (red.), Nauka administracji, Warszawa 2013; *Orzeszyna K.*, The Right of Conscientious Objection in a Democracy in Light of Polish Legal Solutions, Annali del Dipartimento Jonico 2018, Anno VI; *Orzeszyna K.*, The Right to a Natural and Dignified Death, Studia Iuridica Lublensia 2020, Vol. 29, No. 4; *Orzeszyna K.*, Universalism of Human Rights: Notion of Global Consensus or Regional Idea, Review of European and Comparative Law 2021, Vol. 46, No. 3; *Orzeszyna K., Tabaszewski R.*, The Legal Aspects of Activities Taken by Local Authorities to Promote Sustainable Development Goals: Between Global and Regional Regulations in Poland, Lex Localis – Journal Of Local Self-Government 2021, Vol. 19, No. 4; *Osiatyński W.*, Prawa człowieka i ich granice, Kraków 2011; *Petres A.*, Beyond human rights. the legal status of the individual in international law, Cambridge 2016; *Picker E.*, Godność człowieka a życie ludzkie, Warszawa 2007; *Piechowiak M.*, Godność i równość jako podstawy sprawiedliwości z perspektywy międzynarodowej ochrony praw człowieka, Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju 1992, Nr 1; *Przyborowska-Klimczak A., Staszewski W.S.* (red.), Prawo międzynarodowe publiczne, Lublin 2006; *Reilly N.*, International Human Rights of Women, Singapore 2019; *Resich Z.*, Ochrona praw człowieka w prawie międzynarodowym, Warszawa 1981; *Resich Z.*, Polska w obronie praw człowieka, Warszawa 1979; *Sägerser C.*, Les droits de

l'homme, Brussels 2009; *Schutter O. de*, International human rights law: cases, materials, commentary, Cambridge 2014; *Shelton D.*, The Oxford Handbook of International Human Rights Law, Oxford 2013; *Sitek B.*, Bezpieczeństwo prawne a wertykalna wielowarstwowość systemów prawnych, *Journal of Modern Science* 2012, Vol. 12, Iss. 1; *Sitek B.*, Depodmiotyzacja człowieka wobec stopniowej legalizacji usług uprzedmiotawiających osobę ludzką, [w:] *B. Sitek, G. Dammacco* (red.), Wykorzystywanie człowieka w XX i XXI wieku, Olsztyn 2012; *Sitek M.*, Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności, Warszawa 2016; *Skwarzyński M.*, Blasphemy in Poland and the standards of Protection of human rights. The Perspective of a Central-European Country, [w:] *E. Krzysztofik, E. Tuora-Schwiarskott* (eds.), EU migration policy and the internal security of the member states, Berlin 2016; *Skwarzyński M.*, Conscientious Objection. The Perspective of a Central European Country, [w:] *M. Skwarzyński, P. Steczkowski* (eds.), The influence of the European system of human rights into national law, Lublin 2018; *Skwarzyński M.*, Granice podmiotowe wolności słowa w wypowiedziach publicznych, *Prawo w Działaniu* 1997, Nr 66; *Skwarzyński M.*, Impact of the ECHR case law on the use of conscientious objection in Poland, [w:] *A. Stepkowski* (red.), Contemporary Challenges to Conscience Legal and Ethical Frameworks for Professional Conduct, Berlin–Bern–Bruxelles 2019; *Skwarzyński M.*, Ochrona przed nierównym traktowaniem spółek powołanych przez osoby prawne związków wyznaniowych w europejskim systemie praw człowieka, *PS* 2018, Nr 2; *Skwarzyński M.*, Podmiotowość prawna i godność dziecka w systemie praw człowieka a problem aborcji [w:] *W. Lis* (red.), *Prawo do życia*, Lublin 2021; *Skwarzyński M.*, Prawa człowieka a wprowadzenie stanów nadzwyczajnych z uwagi na działania w cyberprzestrzeni, [w:] *A. Podraza, P. Potakowski, K. Wiak* (red.), *Cyberterroryzm zagrożeniem XXI wieku. Perspektywa politologiczna i prawna*, Warszawa 2013; *Skwarzyński M.*, Protecting Conscientious Objection as the „Hard Core” of Human Dignity, *Ius Novum* 2019, Vol. 13, No. 2; *Skwarzyński M.*, Protection of Property Rights of Legal Persons of Religious Associations in the System of Human Rights, [w:] *M. Sitek, L. Tafaro, M. Indelicato* (eds.), From human rights to essential rights, Józefów 2018; *Skwarzyński M.*, Specyfika prawa człowieka do własności intelektualnej, Lublin 2012; *Skwarzyński M.*, Współoddziaływanie ius cogens i soft law w prawie międzynarodowym w kontekście sprzeciwu sumienia, [w:] *B. Kuźniak, M. Ingelevič-Citak* (red.), *Ius cogens – soft law, dwa bieguny prawa międzynarodowego publicznego*, Kraków 2017; *Smith R.K.M.*, *International Human Rights Law*, Oxford 2018; *Stefanicki R.*, Koncepcja ochrony godności człowieka w świetle wybranego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości WE, *Przegląd Prawa Publicznego* 2009, Nr 5; *Sudre F.*, *Droit européen et international des droits de l'homme*, Paris 2019; *Sudre F.*, *La Convention européenne des droits de l'homme*, Paris 2008; *Svák J.*, Ochrana ľudských práv: (z pohľadu judikatury a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv, Bratislava 2006; *Sylwestrzak A.*, „Prawa Kardynalne” Hugona Kollątaja i Konstytucja 3 V 1791 rok, *GSP* 2007, t. II; *Tabaszewski R.*, Achieving the Sustainable Development Goals in Europe and East Asia: role of regional organizations in monitoring right to good health and well-being, *Ius Novum* 2019, Vol. 13, No. 2; *Tabaszewski R.*, Dopuszczalność egzekwowania klauzuli homogeniczności Unii Europejskiej w świetle zasady suwerenności państwa członkowskiego, *Journal of Modern Science* 2018, Vol. 41, Iss. 2; *Tabaszewski R.*, Dopuszczalność pozyskiwania i handlu ludzkimi narządami w świetle Konwencji z Santiago de Compostela, [w:] *E. Cala-Wacinkiewicz* (red.), *Prawo międzynarodowe – idee a rzeczywistość*, Warszawa 2018; *Tabaszewski R.*, Human rights and freedoms in systems of human rights protection, [w:] *K. Kozioł* (red.), *Wolność człowieka i jej granice*, Lublin 2017; *Tabaszewski R.*, Judicial coordination of human rights policy in Poland, [w:] *M. Mokryś et al.* (eds.), *Proceedings in Electronic International Interdisciplinary Conference*, Żilina 2013; *Tabaszewski R.*, Long-term and institutional care for older persons: a global perspective, [w:] *A. Taylor, P.C. Kuszler* (eds.), *Legal, Ethical and Social Implications of Ageing: Towards an International Legal Framework to Advance the Human Rights and Health of Older Persons*, Edward Elgar 2022; *Tabaszewski R.*, *Prawo człowieka do zdro-*

wia i jego definiowanie w systemie ochrony Światowej Organizacji Zdrowia, [w:] *J. Jaskiernia* (red.), *Uniwersalne standardy ochrony praw człowieka a funkcjonowanie systemów politycznych w dobie wyzwań globalnych*, Toruń 2016; *Tabaszewski R.*, *Rola ius cogens i soft law Światowej Organizacji Zdrowia w kształtowaniu praw i wolności człowieka*, [w:] *M. Ingelevič-Citak, B. Kuźniak* (red.), *Ius cogens – soft law, dwa bieguny prawa międzynarodowego publicznego*. Księga dedykowana profesorowi Uniwersytetu Jagiellońskiego Kazimierzowi Lankoszowi, Kraków 2017; *Tabaszewski R.*, *The Permissibility Of Limiting Rights And Freedoms In The European And National Legal System Due To Health Protection*, *Review of European and Comparative Law* 2020, Vol. 42, Iss. 3; *Tabaszewski R.*, *The role of local and regional authorities in prevention and control of NCDs: the case of Poland*, *BMC International Health and Human Rights*. Springer Nature 2020, Vol. 20, Iss. 17; *Vasak K.*, *A 30-year struggle Thesustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, *The UNESCO Courier: a window open on the world* 1997, No. 11; *Vasak K.* (ed.), *The International dimensions of human rights*, Westport 1982; *Verdirame G.*, *The UN and Human rights. Who guards the guardians?*, Cambridge 2011; *Villey M.*, *Le droit et les droits de l'homme*, Paris 2008; *Waśkiwicz H.*, *Historia teorii prawa naturalnego*, Lublin 1969; *Weissbrodt D.*, *The human rights of non-citizens*, Oxford 2008; *Weissbrodt D.*, *Vega C. de la*, *International Human Rights Law. An Introduction*, Bristol 2009; *Wellman C.*, *The moral dimensions of Human rights*, Oxford 2011; *Wieruszewski R.* (red.), *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (osobistych) i Politycznych*, Warszawa 2012; *Wilmer F.*, *Human rights in international politics. An introduction*, Boulder 2015; *Wiśniewski A.*, *Koncepcja marginesu oceny w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Gdańsk 2008; *Wojtyła K.*, *Osoba i czyn*, Kraków 1969; *Wolter A.*, *Ignatowicz J.*, *Stefaniuk K.*, *Prawo cywilne, zarys części ogólnej*, Warszawa 2001; *Zajadło J.*, *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, RPEiS 1989, Nr 2; *Zielińska E.*, *Standardy Rady Europy w dziedzinie równości kobiet i mężczyzn oraz ich wpływ na polską politykę równościową i regulacje prawne*, [w:] *H. Machińska* (red.), *Polska w Radzie Europy. 10 lat członkostwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2002; *Zieliński M.*, *Regulacja godności we współczesnych konstytucjach*, *Studia Erasmiana Wratislaviensia* 2010, Nr 4.

- 1 Każdy system prawny, w tym system prawa międzynarodowego publicznego, posługuje się własną siatką pojęć i określa własne główne zasady. W przedmiotowym rozdziale przedstawiony zostanie związek między prawem praw człowieka a prawem międzynarodowym publicznym. Wzajemna relacja tych systemów, oddziaływanie prawa międzynarodowego praw człowieka (PMPC) na prawo krajowe wymaga precyzyjnego określenia, czym normatywnie są prawa człowieka, jaka jest ich funkcja czy rola oraz na czym polega ich fenomen.
- 2 Prawa człowieka cechują się istotną specyfiką wobec innych elementów systemu prawa międzynarodowego. Wynika to z jednej strony z celu ochrony, ale także z ich istoty, sposobu i metody regulacji praw człowieka. Przyjmując, że system normatywny co do zasady jest jeden, przy wszystkich koncepcjach uniwersalnego, multicentrycznego czy podsystemowego ujęcia prawa międzynarodowego, to prawo międzynarodowe przez model ratyfikacji staje się prawem w granicach określonych w systemie krajowym, co nie zmienia faktu, że każdy dział prawa definiuje pewne zbieżne kwestie samodzielnie i autonomicznie.

Prawo międzynarodowe praw człowieka, z uwagi na konieczność jednoczesnego „pogodzenia” porządków normatywnych wielu państw, tę autonomię ma zdecydowanie szerszą niż w przypadku innych działów prawa. Możliwe jest to jednak tylko przy prawidłowym osadzeniu samych praw człowieka oraz prawidłowej ocenie normatywnej ich źródła. Podobnie stosowanie zasad praw człowieka pozwala na tego typu regulację. Każdy system prawny można próbować określać według tych samych kryteriów: przedmiotu regulacji, podmiotów, których regulacja dotyczy, sposobu regulacji i możliwości sankcjonowania. Także system praw człowieka może być opisany według tego schematu.

§ 1. Siatka pojęć

Specyfika praw człowieka wymaga przedstawienia procesu kształtowania i normatywnej ewolucji systemu prawa. Konieczne jest przedstawienie historii praw człowieka, bowiem ich regulacja międzynarodowa jest procesem, który rozpoczął się stosunkowo niedawno i trwa nadal. Istota i historia praw człowieka pozwala je normatywnie zdefiniować, a także wykazać różnice między prawem a wolnością człowieka.

I. Historia praw człowieka

Kodyfikacja praw człowieka i jego podstawowych wolności postępowała dwutorowo: z jednej strony uprawnienia obywatelskie pojawiały się w **przepisach prawa krajowego** (konstytucjach, statutach, przywilejach i paktach), a z drugiej – w normach **aktów prawa międzynarodowego** (umowach, zastrzeżeniach do traktatów pokojowych, konwencjach). Następnie wszystkie te dokumenty uwzględniano w krajowym ustawodawstwie.

Prawa człowieka od wieków **wiązały się z zagadnieniami międzynarodowymi**: wolnością religijną, handlem niewolnikami, wymianą jeńców i prawem wojny, zapewnieniem ochrony obywatelowi za granicą. Nigdy jednak nie zostały zgromadzone w jednym dokumencie, a pierwszy katalog praw człowieka, wspólny dla wszystkich państw i narodów, został zawarty w **Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka** (PDPC) przyjętej 10.12.1948 r., która wraz z **Międzynarodowymi Paktami Praw Człowieka** (MPPC) z 16.12.1966 r. tworzy tzw. **Kartę Praw Człowieka**.

Proces rozwoju praw człowieka został jednak zapoczątkowany znacznie wcześniej. U zarania dziejów, w warunkach podziału stanowego i modelu opartego na wyzysku ekonomicznym i politycznym jednostki przez panujących,

prawa człowieka nie były respektowane. Pewnych elementów ochrony **interesów osobistych** człowieka można doszukiwać się w **normach prawa zwyczajowego** starożytnych Egipcjan, Persów, Greków (np. prawo azylu, prawo do życia rodzinnego). Również elementy **ochrony praw politycznych i obywatelskich** (np. prawo do sądu, czynne prawo wyborcze) pojawiały się w ideach starożytnych Rzymian, opierających koncepcję uprawnień jednostki na prawie naturalnym i koncepcji sprawiedliwości (*Cyceron*).

- 7 Dopiero **rozwój prawodawstwa zawartego w Biblii**, zawierającego komponenty podstawowych praw człowieka (np. prawa do życia, prawa do bezpieczeństwa, prawa do wolności, prawa do korzystania z własności, prawa do sprawiedliwego procesu), położył nacisk na konieczność traktowania przez władze publiczne człowieka jako osoby. Nakaz poszanowania drugiego człowieka jako podmiotu uprawnionego należy odczytywać z dyrektywy wyrażonej w **Liście do Galatów**: „nie masz Żyda, ani Greka; nie masz niewolnika ani wolnego; nie masz mężczyzny i niewiasty; albowiem wszyscy wy jednym jesteście w Chrystusie Jezusie” (Gal. 3:28). Urzeczywistnienie tego przesłania było możliwe po uzyskaniu przez chrześcijan wolności religijnej wyrażonej w **edykcie mediolańskim** z 313 r.

- 8 Pierwsze dokumenty o **charakterze prawnie wiążącym, kodyfikujące** niektóre prawa i wolności obywatela pojawiły się w średniowieczu i regulowały stosunki pomiędzy monarchą a stanem szlacheckim. W Anglii były to: **Wielka Karta Swobód** z 1215 r. (łac. *Magna Carta Libertatum*), *Habeas Corpus Act* z 1679 r. oraz Deklaracja praw z 1689 r. (ang. *Declaration of Rights*). Wielka Karta Swobód gwarantowała m.in.: zakaz bezprawnego aresztowania i uwięzienia albo pozbawiania mienia, wyjęcia spod prawa, wygnania czy jakiegokolwiek cięśnienia (art. 39). *Habeas Corpus Act* zakazywał organom władzy publicznej aresztowania obywatela bez zezwolenia sądu. Natomiast **Deklaracja praw** usystematyzowała prawa polityczne i obywatelskie szlachty angielskiej.

We wszystkich tych aktach wolności i prawa były ograniczone podmiotowo, przedmiotowo i czasowo: przysługiwały jedynie szlachcie, dotyczyły tylko sfery osobistej i mogły być zawieszane na czas trwania zagrożenia bezpieczeństwa publicznego. Podobne prawa stopniowo wprowadzano w innych monarchiach: w 1188 r. w Królestwie Leónu, a w 1222 r. na Węgrzech (**Złota Bulla Andrzeja II**).

- 9 W Polsce wydawane były podobne regulacje dotyczące gwarancji nietykalności osobistych szlachty. **Przywilej w Czerwińsku nad Wisłą** w 1422 r., a następnie **w Jedlni** w 1430 r. i **w Krakowie** z 1433 r. zawierały wiele uprawnień, m.in. zasadę, że osoba stanu szlacheckiego nie zostanie uwięziona bez wyroku sądowego (łac. *neminem captivabimus nisi iure victum*). Uprawnienia szlachty

były sukcesywnie rozszerzane przez konstytucje sejmowe, poczynając od Konstytucji *Nihil Novi* z 1505 r., przyznające jej prawa polityczne, m.in. udziału, wybierania i bycia wybranym do sejmików szlacheckich. Szczególnym rodzajem swobody szlacheckiej była możliwość stosowania **mechanizmu *liberum veto***.

Z kolei obywatelskie **prawo do oporu** (łac. *ius resistendi*) przeciwko władzy (tzw. rokosz), wynikające z **przywileju mielnickiego** z 1501 r., zostało zagwarantowane w **Artykułach henrykowskich** z 1573 r. Zasady te przełamane zostały dopiero przez przyjęcie w Polsce Konstytucji z 3.5.1791 r., pierwszej w nowożytnej Europie, zachowującej jednak zasadę stanowości. Formalną równość i wolność osobistą zagwarantowała dopiero, prześiąknięta ideami francuskiego republikanizmu, **Konstytucja Księstwa Warszawskiego** z 22.7.1807 r. 10

Postulat ochrony praw przez społeczność międzynarodową (łac. *totus orbis una respublica*), głoszony przez **Francisca de Vitorię**, wywarł zasadniczy wpływ na rozwój prawa międzynarodowego. Jednak został on zagłuszony w okresie absolutyzmu, idei sprowadzającej człowieka jedynie do tzw. siły roboczej, podporządkowanej całkowicie woli monarchy. 11

W wielu zawieranych w tym czasie traktatach można odnaleźć regulacje dotyczące wolności religijnej poszczególnych mniejszości narodowych i grup wyznaniowych (np. art. 28 **traktatu westfalskiego** z 24.10.1648 r., kończącego wojnę trzydziestoletnią, gwarantował pokój pomiędzy protestantami a katolikami; art. IV.2 **Traktatu z Oliwy** z 3.5.1660 r. zawartego między Polską a Szwecją i kończącego potop szwedzki zawierał prawo „wolności wyznania i spełniania obrządków swojej religii, bez żadnej inkwizycji ani też prześladowania”). Odpowiedzią na tendencje absolutystyczne był XVIII w. jako okres transponowania do krajowego ustawodawstwa **filozofii oświeceniowej**, którą prezentowali zwłaszcza: adwokat *Charles Louis de Secondat*, baron *de la Brède et de Montesquieu*, filozof *John Locke*, pisarz *Thomas Paine*, a także pedagog *Jean Jacques Rousseau*.

John Locke, angielski klasyk doktryny liberalizmu i twórca nowoczesnej szkoły prawa naturalnego, był twórcą triady podstawowych praw człowieka: prawa do wolności, prawa do życia i prawa do własności, którą uzupełniały zasada równości oraz zasada tolerancji religijnej. Jako krytyk patriarchalizmu, w dziele z 1690 r. „Dwa traktaty o rządzie” (ang. *Two Treatises of Government*) wyłożył **konceptę ograniczonej władzy** podzielonej kompetencyjnie, a także relacji pomiędzy władzą a obywatelami. Głosił dobrowolność przynależności do tej wspólnoty i przyznawał poszczególnym jej członkom prawo do oporu i usunięcia władzy siłą w razie zamachu z jej strony na wolność i własność poszczególnych obywateli. 12

- 13 Przedstawicielem nowoczesnej koncepcji państwa jako gwaranta bezpieczeństwa osobistego jednostki był **Monteskiusz**. W dziele „O duchu praw” (fr. *De l'esprit des lois*) uznawał, że po stronie władzy publicznej leży obowiązek zagwarantowania praw i wolności wszystkich obywateli państwa. Jest to jednocześnie jedyna przyczyna, dla której jednostki zawierają kontrakt powołujący państwo, zwany również umową społeczną (fr. *le contrat social*). Stąd też miarą jakości państwa i jego ustroju (despotii, monarchii, republiki arystokratycznej bądź demokratycznej) jest stopień przestrzegania przez ich przedstawicieli wolności i interesów jego obywateli. Realizację praw obywatelskich umożliwia zaś ściśle **oddzielenie władzy** ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Na powyższych ideach wzorował się **Thomas Paine**, prekursor idei demokratycznego państwa prawnego, który w 1791 r. w dziele „Prawa człowieka” (ang. *Rights of Man*) zawarł koncepcję praw i wolności opartych na **przyrodzonej godności człowieka**.
- 14 Na grunt polski powyższe idee wprowadził **Hugo Kollątaj**, który nie tylko przełożył dzieło *T. Paine'a* na język polski, lecz także przedstawił własną koncepcję praw kardynalnych w dziele „Prawa i obowiązki naturalne człowieka rozwinięte i dowiedzione według wiecznych, niezmiennych i koniecznych praw natury” (fr. *Les droits et les devoirs naturels de l'homme développés et démontrés d'après les lois éternelles, immuables et nécessaires de la nature*). Przez **prawa kardynalne** (łac. *lex cardinalis*) *H. Kollątaj* rozumiał bliskie istocie praw człowieka **najbardziej ogólne, ale o najwyższej sile obowiązki** zasady wyprowadzone z porządku prawnonaturalnego (fr. *la loi de la nature*), które miały stanowić podstawę uchwalania tak aktów konstytucyjnych, jak i aktów je uszczegóławiających: kodeksów i ustaw. Przez **naturalne uprawnienia człowieka** *H. Kollątaj* zaś rozumiał wynikającą z prawa naturalnego moc całkowicie wolną i niezależną do zdobywania, posiadania, dysponowania i posługiwania się wszystkim, co jest konieczne dla zachowania życia i cieszenia się nim.
- 15 Przedstawicielem łączącym idee republikańskie i demokratyczne – w tym dotyczące podziału władzy oraz relacji jej przedstawicieli z obywatelami, opartymi na zasadach **wolności** (fr. *la liberté*) i **równości** (fr. *l'égalité*) – był **J.J. Rousseau**, który w dziele „Umowa społeczna” (fr. *Du contrat social*) z 1762 r. zauważył, że zarówno wolna wola (fr. *la volonté particulière*), jak i interes jednostki (fr. *l'intérêt particulier*) nie zawsze są zgodne z interesem całego społeczeństwa, stąd też – pomimo formalnej równości wszystkich ludzi – jednostka powinna podporządkować je państwu, którego zadaniem jest zharmonizowanie ich ze swoim interesem. W razie gdyby prawa jednostki były naruszane obywatelom, przysługiwałoby prawo do ponownego zorganizowania państwa.

Na zasady te powoływali się również przedstawiciele rewolucji amerykańskiej i francuskiej, którzy wpisali je do swoich **ustaw zasadniczych** (Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 17.9.1787 r., Konstytucja Królestwa Francji z 3.9.1791 r.) i uzupełniających je aktów podstawowych zawierających katalog praw i wolności ludzkich.

Na kontynencie amerykańskim, gdzie wzorowano się na wolnościowych 16 ideach *J. Locke'a*, *T. Paine'a* i *G. Masona*, takie rozwiązania zawierała **Deklaracja Praw Wirginii** (ang. *Virginia Declaration of Rights*) z 12.6.1776 r., pierwszy akt normatywny zbudowany na koncepcji praw ludzkich (ang. *rights of man*) jako podstawy ustroju państwa. Poprzedzała ona **Deklarację Niepodległości USA** z 4.7.1776 r. gwarantującą niezbywalne prawa wszystkim obywatelom (np. prawa: do oporu, do życia, do wolności, do szczęścia). Wydarzeniem oddziałującym na społeczność międzynarodową było przyjęcie **dziesięciu poprawek do Konstytucji** (*Bill of Rights*), uchwalonych 25.9.1789 r., autorstwa *Jamesa Madisona*.

Poprawki, które weszły w życie 15.12.1791 r. po ratyfikacji przez wszystkie stany, gwarantowały podstawowe wolności i swobody, w tym:

- 1) wolności religii, prasy, słowa, petycji i zgromadzeń (I);
- 2) prawa posiadania, noszenia i posługiwania się bronią (II);
- 3) zakazu kwaterunku żołnierzy w domach prywatnych w razie wojny (III);
- 4) prawa nietykalności osobistej, własności, swobody korzystania z mieszkania i dokumentów (IV);
- 5) zasady ponoszenia i wymiaru odpowiedzialności karnej, w tym stosowania kary śmierci (V);
- 6) prawa osób oskarżonych, w tym prawa do bycia poinformowanym o zarzutach i prawa do obrony (VI);
- 7) prawa do sądu (VII);
- 8) zakazu stosowania niewspółmiernych i okrutnych kar i grzywien (VIII);
- 9) zakresu korzystania z pozakonstytucyjnych praw i wolności (IX–X).

Na gruncie francuskim, w warunkach trwającej rewolucji (1789–1799), 17 wzorowano się na ideach **skrajnego republikanizmu**, zakładającego prymat idei równości, którego symbolem stała się stosowana na szeroką skalę gilotyna. Główne **hasła rewolucji: wolność, równość, braterstwo** (fr. *liberté, égalité, fraternité*) posłużyły następnie w XX w. do klasyfikowania praw człowieka odpowiednio na prawa: I generacji, czyli tzw. niebieskie prawa człowieka; II generacji, czyli tzw. czerwone prawa człowieka, oraz III generacji, nazywane również zielonymi prawami. W świetle innej klasyfikacji są to odpowiednio: prawa wolnościowe (I generacja), prawa społeczne oparte na zasadzie równości (II generacja), a także prawa solidarnościowe (III generacja). Dnia 26.8.1789 r.

Zgromadzenie Narodowe, „uważając, że nieznajomość, zapomnienie i lekceważenie praw człowieka są jedynymi przyczynami nieszcześć publicznych i nadużyć rządów”, postanowiło przedstawić w **Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela** (fr. *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*) „naturalne, niezbywalne i święte prawa człowieka”.

- 18 Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela składa się z 18 artykułów zawierających zarówno prawa, wolności, jak i obowiązki każdego obywatela. W świetle jej art. 1 **ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w swych prawach**, według art. 2 zaś celem każdej organizacji politycznej jest zachowanie naturalnych i nieprzedawnialnych praw człowieka. Tymi prawami są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi. W Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela wymienione zostały również inne prawa i wolności: wolność przekonań, swoboda wyrażania myśli i poglądów, wolność słowa, pisma i druku, własność z kolei uznano za prawo święte. Deklaracja ta zawiera także obowiązki: utrzymania siły zbrojnej, płacenia podatków, sprawozdania publicznego przez urzędników. Na Deklaracji wzorowała się *Olympe de Gouges*, która w 1791 r. ogłosiła **Deklarację praw kobiety i obywatelki** (fr. *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*), głosząc prawa kobiet jako odrębne od praw mężczyzn.
- 19 Koniec XVIII w. to również zapoczątkowanie wprowadzenia **zasady humanitaryzmu** w ustawodawstwie karnym. We francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela ustanowiono liczne gwarancje dla oskarżonego, m.in. zasadę domniemania niewinności, legalizmu, zakazu stosowania kar niewspółmiernych. W ustawodawstwach wielu innych państw europejskich zakazano kar hańbiących (tzw. mutylacyjnych) oraz odstąpiono od **stosowania tortur** jako środka dowodowego (w Rzeczypospolitej zniesiono je w 1776 r.).
- 20 W dobie wojen napoleońskich, na przełomie XVIII i XIX w., pojawiły się również pierwsze międzynarodowe instytucje filantropijne zabezpieczające prawa egzystencjalne i bytowe człowieka. Niektóre z tych praw wpisywano do konstytucji i ustawodawstwa krajowego, jak np.: prawo ubogich do pomocy, powszechne prawo do edukacji (**Konstytucja Królestwa Francji z 1791 r.**) czy prawo do dobrowolnego zabezpieczenia socjalnego (wprowadzone w 1790 r. w Królestwie Danii).
- 21 W XIX w. rozwój praw człowieka oparty był na regulacjach włączanych do traktatów pokojowych i ustaleń konferencji międzynarodowych. Na **Kongresie wiedeńskim** (1814–1815) potwierdzono wiele praw i wolności, m.in. wolność osobistą i religijną, powołano również specjalny **komitet ds. międzynarodowego handlu niewolnikami**. W kolejnych dekadach powstawało coraz więcej stałych komitetów eksperckich i komisji międzyrządowych zajmujących

się wyspecjalizowanymi kwestiami dotyczącymi człowieka. Rozwiązania techniczne wypracowywane przez specjalistów znajdowały swoje odzwierciedlenie w umowach międzynarodowych. Było to wynikiem rewolucji przemysłowej oraz **teorii ludzkiego kapitału**, zgodnie z którą to w interesie państwa leży uregulowanie zagadnień, takich jak: zmniejszenie śmiertelności, poprawa warunków pracy, zapewnienie przyzwoitych warunków sanitarnych, uregulowanie komunikacji i zapewnienie przepływu informacji.

Do rozwoju praw człowieka w XIX w. doszło również na **kontynencie 22**
tynoamerykańskim, którego jednym z przedstawicieli był **Simón Bolívar** (1783–1830), tzw. wyzwoliciel (hiszp. *El Libertador*) głoszący powszechną wolność cywilną, polityczną i religijną.

Na **kontynencie europejskim** przyspieszenie kodyfikacji obywatelskich 23
i politycznych praw człowieka przypieczętowały wydarzenia tzw. Wiosny Ludów z 1848 r. W wyniku **reform Franciszka Józefa** obywatelom Cesarstwa Austriackiego, a następnie Monarchii Austro-Węgierskiej przyznano prawo każdego do imienia i nazwiska, zdolność do osobistego występowania przed sądem, prawo do udziału w życiu publicznym. Nad przysługującymi obywatelowi prawami zagwarantowanymi w Konstytucji z 21.12.1867 r. czuwał **Trybunał Państwa**, który rozpoczął działalność w 1869 r. jako prototyp dzisiejszego Trybunału Konstytucyjnego. **Poszerzeniu praw politycznych i wyborczych** na zasadach powszechności, równości, tajności i bezpośredniości towarzyszyła jednocześnie likwidacja cenzusów majątkowych i pochodzenia (we Francji w 1848 r.), a następnie płci i wykształcenia (w Polsce i Wielkiej Brytanii w 1918 r.), co umożliwiło równy dostęp kobiet i mężczyzn do wszystkich stanowisk i urzędów.

Przełom XIX i XX w. to **rozwój praw pracowniczych i socjalnych** wpis- 24
ywanych do kolejnych konwencji i układów sanitarnych. Dotyczyły one regulacji czasu i jakości pracy, zakazu pracy niewolniczej, zakazu zatrudniania dzieci i kobiet w niektórych sektorach przemysłu, a także obowiązku wypłaty wynagrodzenia za pracę. W Niemczech pojawiły się również pierwsze, tzw. **ustawy bismarckowskie** dotyczące powszechnego **systemu opieki społecznej**, zakładające pomoc państwa w postaci świadczenia zdrowotnego (1883 r.), wypadkowego (1884 r.) i emerytalnego (1889 r.). Prawa socjalne, rozumiane jako prawa przysługujące każdemu człowiekowi, zostały potwierdzone przez papieża **Leona XIII** w Encyklice **Rerum Novarum** z 1891 r. Instytucjonalizację zorganizowanej ochrony praw pracowniczych umożliwiła powołana 28.6.1919 r. **Międzynarodowa Organizacja Pracy** (MOP), jako międzynarodowa organizacja autonomiczna przy Lidze Narodów, a obecnie organizacja wyspecjalizowana ONZ. Do 1933 r. MOP przyjęła 40 konwencji w zakresie wymiaru czasu pracy, urlopów macierzyńskich, bezrobocia, warunków pracy w nocy oraz dla

kobiet i dzieci, równej płacy, zasad pracy na morzu, pracy przymusowej i wolności zrzeszania się.

25 Wynikiem I wojny światowej, a także wydarzeń jej towarzyszących (takich jak rewolucja bolszewicka) był nie tylko nowy porządek polityczny, lecz także konieczność zastosowania nowatorskich rozwiązań prawnych, opartych na koncepcji praw naturalnych, uwzględniających prawa pewnej kategorii osób: mniejszości narodowych, robotników, osób znajdujących się w niewoli, ludności tubylczej, kobiet i dzieci. W wyniku postanowień części I **traktatu wersalskiego**, podpisanego 28.6.1919 r., powołana została **Liga Narodów**, funkcjonująca w latach 1920–1946, z siedzibą w Genewie. Była to pierwsza organizacja międzynarodowa o charakterze uniwersalnym, która zajmowała się ochroną praw wyżej wymienionych grup, a także zwalczaniem transgranicznych problemów zagrażających człowiekowi. W tym celu pod auspicjami Ligi Narodów przyjmowano kolejne regulacje, m.in.: **Deklarację Praw Dziecka z 26.11.1924 r. (tzw. deklaracja genewska)**, **Międzynarodową konwencję opiumową z 19.2.1925 r.** Do Rady Ligi Narodów, jako organu stojącego na straży przestrzegania **tzw. małych traktatów wersalskich**, przedstawiciele mniejszości narodowych mogli składać petycje, w których sygnalizowali naruszenia ich praw. Zręby **praw kulturalnych** wypracowywane były w ramach działającej od 1922 r. **Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów**, której sukcesorem jest dzisiejsze UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury, ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*).

26 Liga Narodów, jako część **mechanizmu bezpieczeństwa zbiorowego**, nie zapobiegła wybuchowi II wojny światowej, której zbrodniczy charakter stanowił zaprzeczenie wszelkich praw. Do idei uniwersalnych praw przysługujących wszystkim ludziom odniósł się papież **Pius XII**, który w wigile świąt Bożego Narodzenia 1942 r. przedstawił **siedem podstawowych praw człowieka, czyli prawa do:**

- 1) zachowania i rozwoju życia,
- 2) prywatnej i publicznej czci Boga,
- 3) zawarcia małżeństwa,
- 4) założenia rodziny,
- 5) pracy,
- 6) wolnego wyboru zawodu,
- 7) używania dóbr doczesnych z zachowaniem swych obowiązków i ograniczeń natury społecznej.

Koncepcja praw człowieka oparta na godności osoby została rozszerzona przez papieża **Jana XXIII** w encyklice ***Pacem in terris*** z 1963 r. o prawa III ge-

neracji. Potwierdził to **Jan Paweł II**, poszerzając ją o doświadczenia Europy Centralnej i Wschodniej, natomiast **Benedykt XVI** i **Franciszek** przestrzegają przed **nadużywaniem praw człowieka**, zauważając, że inflacja uprawnień podmiotowych oraz mnożenie praw jednostkowych grozi zniszczeniem idei naturalnych praw człowieka.

Koncepcja praw uznanych i usankcjonowanych przez prawo międzynarodowe znalazła poparcie polityczne. Prezydent USA **Franklin Delano Roosevelt** w przemówieniu do Kongresu w 1941 r. przedstawił **cztery główne wolności**, na których miał się opierać ład powojenny:

- 1) wolność słowa i swoboda wyrażania opinii,
- 2) swoboda wyznawania wiary w Boga,
- 3) wolność od niedostatku oraz
- 4) wolność od lęku, która miała przejawiać się m.in. w redukcji zbrojeń.

Wolności stały się podstawą opracowywanych **deklaracji**:

- 1) **Karty Atlantyckiej** z 14.8.1941 r., podpisanej przez **Winstona Churchilla** i **F.D. Roosevelta** na Pancerniku *HMS Prince of Wales*, zawierającej m.in. prawo do bezpieczeństwa i korzystania przez wszystkie narody z równego dostępu do handlu i surowców;
- 2) **Deklaracji Narodów Zjednoczonych** z 1.1.1942 r. (tzw. deklaracji waszyngtońskiej).

Pod wpływem powyższych idei w 1943 r. **Hersch Lauterpacht**, polsko-brytyjski profesor, wystąpił z koncepcją projektu **Międzynarodowej Karty Praw Człowieka** (ang. *International Bill of Human Rights*), zawierającej **prawa i wolności osobiste, społeczne i ekonomiczne**, która byłaby wiążąca dla wszystkich ludzi i narodów świata, a w której znalazłaby się również norma o charakterze gwarancyjnym, stanowiąca zobowiązanie władz państwowych do jej urzeczywistnienia. Idee dotyczące przyjęcia takiego dokumentu udało się częściowo zrealizować w ramach Narodów Zjednoczonych (1948 i 1966 r.) w oparciu o ideę godności każdej istoty ludzkiej.

Pomimo formalno-prawnego ustanowienia i akceptacji przez społeczność Narodów Zjednoczonych poszanowania praw człowieka jako zasady wciąż dostrzegalne są problemy z selektywnym respektowaniem i egzekwowaniem tych praw na tle problemów o zasięgu globalnym. W ostatnich dekadach Narody Zjednoczone przyznają wyraźny priorytet **zasadzie zrównoważonego rozwoju** ustalonej w Deklaracji w sprawie naturalnego środowiska człowieka, przyjętej 16.6.1972 r. na konferencji w Sztokholmie, następnie rozwijanej w czasie II Konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r. oraz na Światowym Szczycie Zrównoważonego Rozwoju w 2002 r. w Johannesburgu. W dokumencie „**Milenijne Cele Rozwoju w 2000**” ONZ zobowiązała do 2015 r. państwa rozwinięte do

poprawy warunków życia przez wsparcie krajów rozwijających się. „Milenijne Cele Rozwoju” zostały w 2015 r. zastąpione „**Celami Zrównoważonego Rozwoju**”, które charakteryzują się znacznie szerszym horyzontem zaplanowanych działań oraz perspektywą do 2030 r. Przy wdrażaniu **Agendy 2030**, zawierającej 17 celów zrównoważonego rozwoju, a także 169 bardziej szczegółowych zadań, państwa nie mogą zapominać, że w centralnym punkcie zarządzania państwem należy postawić człowieka, który ma prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii ze środowiskiem.

- 30 W wyniku ogłoszenia przez WHO 11.3.2020 r. **pandemii COVID-19** w wielu państwach władze krajowe dokonały **ograniczenia szeregu praw i wolności** gwarantowanych konwencyjnie i konstytucyjnie. Poza klasycznymi środkami limitacyjnymi i derogacyjnymi na nieznaną dotąd, globalną skalę, znaczna liczba państw wykorzystała nieznane wcześniej nadzwyczajne **obostrzenia** i tzw. **środki ostrożności** (ang. *extra precautions measures*), takie jak *lockdown*. Społeczeństwa zaakceptowały powyższe dolegliwości w pełnym korzystaniu z praw i wolności jako **środków o charakterze *ultima ratio***, licząc na to, że te nadzwyczajne regulacje są rozwiązaniami czasowymi i zostaną zniesione, jak tylko pandemia zostanie zwalczona. Władze krajowe nie mogą przedłużać stosowania środków ostrożności, których choćby pośrednim skutkiem jest dolegliwe i uciążliwe ograniczanie praw i wolności ponad przewidzianą prawem miarę.

II. Definicja praw człowieka

- 31 Prawidłowe określenie, czym są prawa człowieka i próba ich ujęcia normatywnego, wymaga wskazania celu, jaki mają spełniać prawa człowieka. Każdy element systemu prawnego czemuś służy. Każda instytucja prawna ma jakieś zadanie. Fakt, że systemy prawne różnych państw korzystają z takich samych rozwiązań normatywnych na całym świecie, wskazuje, że pewne mechanizmy, instytucje, rozwiązania systemowe pozwalają realizować ogólny cel prawa, jakim jest urzeczywistnienie idei sprawiedliwości. Państwa korzystają z rozwiązań normatywnych opracowanych i stosowanych w innych krajach. Jako przykład można wskazać stosowanie koncepcji praw autorskich według modelu francuskiego lub modelu niemieckiego, przyjmowanie zasad prawa cywilnego na podstawie prawa niemieckiego itp.
- 32 Skoro prawa człowieka jako idea filozoficzna mają tak duże oddziaływanie, że są one regulowane i chronione, choćby czysto deklaratoryjnie w większości państw, to źródło i cel praw człowieka muszą determinować „moc i oddziaływanie” tych praw. Parafrazując *H. Kollataja*, stwierdzić należy, że **prawa człowieka są to normy o najbardziej ogólnym sformułowaniu w porządku**

prawnym, lecz jednocześnie są to normy o najwyższej sile oddziaływania. Nie chodzi przy tym o uznanie, że prawa człowieka pochodzą wprost z prawa naturalnego, bowiem jest to dyskusja z zakresu filozofii prawa. Z punktu widzenia praktycznego i rzeczywistego oddziaływania praw człowieka musi za nimi stać wartość normatywna o takim „ciężarze”, że jej niespektowanie budzi głęboki sprzeciw. Wartością taką (zob. rozdział I, § 2) jest godność człowieka.

Prawa człowieka mają za zadanie, mniej lub bardziej skuteczne, normatywne **wyrażenie przyrodzonej godności człowieka w systemie norm prawnych**, a nie w systemie norm wyłącznie moralnych. Zadanie to mogą spełniać normy ogólne określające kolejne najważniejsze „warstwy” godności, przez konkretne prawa człowieka.

W konsekwencji system praw człowieka jest to system normatywny, znajdujący się najbliżej godności, która jest źródłem wszelkich praw jednostki. **Normy prawne**, w przeciwieństwie do norm moralnych, **operują sankcją** prawną za ich nieprzestrzeganie. Oczywiście w prawie międzynarodowym stosowanie sankcji jest ułomne, choć wyjątkiem w tym zakresie wydaje się właśnie system praw człowieka i międzynarodowe prawo karne, które chronią przed skrajnymi naruszeniami praw człowieka. Wynika to z faktu, że prawa człowieka, odwołując się wprost do godności, wyrażają przy tym prawdę o człowieku jako istocie rozumnej obdarzonej godnością. 33

Jednym z twierdzeń naukowych *K. Wojtyły* było wskazanie, że prawda ma taką „moc”, iż determinuje, ale także kreuje normy moralne. Rozwijając tę myśl, należy stwierdzić, że godność człowieka wyrażona w systemie normatywnym praw człowieka podkreśla prawdę o nim samym, więc ma taką moc, iż determinuje i kreuje normy niższego rzędu. **To podkreślanie godności, działanie w celu jej ochrony „daje moc” prawom człowieka.** Jeśli prawa człowieka nie wyrażają tej rzeczywistej prawdy o nim i nie chronią godności, a stają się postulatem politycznym, społecznym czy czysto formalnoprawnym, to przestają mieć tę „moc” i przestają skutecznie chronić jednostkę. Koncepcja taka jest alternatywą wobec szkoły postmodernizmu *J. Habermasa*, który wiodącą rolę praw człowieka wiąże z moralnością. Szkoła ta wywodzi prawa człowieka przede wszystkim z moralności. 34

Mając na uwadze oddziaływanie praw człowieka, za jedną z najbardziej trafnych uznaje się definicję *C. Mika*, który twierdzi, że **prawa człowieka to „specyficznym rozwarstwione, naturalne możliwości ludzkie, co do zasady indywidualne, lecz zdeterminowane społecznie, równe, niezbywalne, trwałe czasowo, uniwersalne podmiotowo, przedmiotowo i terytorialnie (do pewnego stopnia również kulturowo), konieczne (wymuszające ochronę prawną) oraz zawsze wynikające z przyrodzonej każdemu człowiekowi godno-** 35